

DN

Publicerad 2 augusti 2002 01:35

”Professor avlönad av två margarinbolag

Livsmedelsverkets kolesterolexpert får lön av två margarinbolag. Han figurerar i kokböcker i egenskap av oberoende expert och låter sig fotograferas i tidningar tillsammans med margarinbolagens produkter.

Bengt Vessby är adjungerad professor vid institutionen för geriatrik vid Uppsala universitet. Hans halvtidstjänst är sedan i mitten av 90-talet bekostad av margarinbolagen Carlshamns mejerier och Van den Berg Food.

Bengt Vessby hävdar att mättade fetter, som bland annat finns i smör och grädde, ökar risken för hjärt- och kärlsjukdomar. I stället bör man äta fleromättade fetter, som finns i margarin.

Han medverkar som medicinsk expert i kokböcker utgivna av föreningen Svenska margarintillverkare. Han låter sig fotograferas i tidningar framför en kyldisk med margarinprodukter från Carlshamns mejerier och Van den Berg Food.

Han titulerar sig då "professor vid Uppsala universitet". Men han tiger om sin koppling till margarinbolagen.

- Det finns ingen anledning att berätta det om ingen frågar. Men om någon skulle fråga så gör jag ingen hemlighet av det, säger han.

Bengt Vessby ligger också bakom Livsmedelsverkets rekommendationer om vilka fetter allmänheten bör äta, detta i egenskap av fettexpert i Livsmedelsverkets expertgrupp för kost- och hälsofrågor.

- Våra rekommendationer i kostfrågor bygger ofta direkt på expertgruppernas mötesprotokoll, säger professor Åke Bruce på Livsmedelsverket.

Under expertgruppens sammanträde i november i fjol sade Bengt Vessby att "det bland fettforskare råder enighet att minska intaget av mättat fett", alltså att alla fettforskare är överens om att man bör äta mindre smör och grädde.

Men där råder inte enighet bland fettforskare. Bland annat publicerade den amerikanska vetenskapliga tidskriften Science en artikel i fjol som påvisade bristen på vetenskapliga belägg för "kolesterolhypotesen".

Man hänvisade bland annat till omfattande studier gjorda på Harvarduniversitetet under 20 års tid.

Svenske professorn i invärtes medicin, Lars Werkö, är kritisk, både till kolesterolhypotesen och till att Bengt Vessby uttalar sig utan att uppge vem som betalar hans lön.

- Han uppträder i lånta fjädrar. Han får gärna ha sin ståndpunkt, men han ska inte intala allmänheten att han är en oberoende expert, säger Lars Werkö.

Bengt Vessby själv ser inga problem i att han avlönas av margarinindustrin.

- Jag hoppas att det inte påverkar min trovärdighet. Jag hoppas att min trovärdighet bedöms utifrån min kompetens. Det vore kanske ett problem om jag företrädde en ståndpunkt som var

kontroversiell. Men det gör jag inte. Varje seriös fettforskare är överens om att hög kolesterolhalt ökar risken för hjärtinfarkt, säger han.

Artikeln i Science betraktar han som "delvis osaklig".

Åke Bruce på Livsmedelsverket ser det som ett mindre problem att deras kolesterolexpert får lön av margarinindustrin.

- Han är den som kan de här sakerna bäst i Sverige, säger Åke Bruce.

- Om vi inte kunde anlita honom vore vi tvungna att hämta expertis från något annat land. Och Bengt Vessby är ju inte ensam i gruppen.

Thomas Heldmark"

Falukurirens ledarsida kommenterar DN:s artikel på följande sätt den 5/8:

"Förtroendeförlust för forskare

Livsmedelsverkets officiella kolesterolexpert, professor Bengt Vessby, återfinns på två margarinbolags avlöningslistor. Överhuvudtaget blir det allt vanligare att kommersiella företag bekostar viss forskning och upprätthåller vissa professorer, vars innehavare är "adjungerade" professorer vid Uppsala universitet och andra välfrejdade lärosäten.

Påpekas bör att Vessby pläderar för minskat kolesterolintag. Förkunnelsen sammanfaller emellertid med branschintressen så tillvida, att de margarinbolag, som bekostar Vessbys professur säljer särskilda margarinprodukter som uppges sänka kolesterolhalten i blodet.

Vi har ingen anledning att ifrågasätta professor Vessbys personliga integritet som akademisk forskare. Men arrangemanget, där livsmedelsverkets kolesterolexpert samtidigt är pekuniärt knuten till margarinbranschen, syns oss lindrigt förtroendeingivande. Inom den medicinska vetenskapen råder fortfarande delade meningar om kolesterolets betydelse för uppkomsten av hjärt- och kärlsjukdomar. Professor Vessbys förhoppningsvis tungt vägande varningar för högt kolesterol kan av medicinska meningsmotståndare behändigt avfärdas med argumentet att "karln är ju köpt av företaget, som hälso-margarin". Kort sagt, arrangemanget motverkar både Vessbys och livsmedelsverkets trovärdighet. Vilket är synd.

Ett gammalt gott romerskt ordstäv lyder:

"Caesars hustru får icke misstänkas!" Därmed menas att prominenta personer inte får försätta sig i sådana situationer att deras integritet ifrågasätts. Tesen tillämpas vanligtvis om ämbetsmän. Men har giltighet även för professorer och/eller forskare.

Tidigare i år avslöjades att internationella medicinska experter återfinns

på olika cigarettbolags avlöningslistor. Vilket ter sig än mer osmakligt. Det är knappast av omtanke om folkhälsan, som tobaksbranschen håller sig med anställda medicine professorer. Ur hälsosynpunkt finns endast ett adekvat råd: "Sluta röka!" Det budskapet lär vi inte få höra i brådrasket från cigarettbolagens medicinska expertis.

Möjligen en käck plädering för "ren, vegetabilisk tobak". Nog med hälsospörsmål för idag."

Min (Gunnar Lindgren) kommentar:

Artiklarna visar att situationen med en av margarinindustrin avlönad fettexpert hos Livsmedelsverket inte bör accepteras. Vidare blir det allt tydligare i den internationella forskarvärlden att kolesterolhypotesen har brutit samman, vilket här förs fram av prof Lars Werkö. Märkligt nog håller Vessby och Bruce fortfarande fast vid denna sammanbrutna hypotes och då följer dietister och primärvården efter.

Werkö har i en utmärkt artikel i Läkartidningen Volym 91, Nr 9 1994 med rubriken "Forskarfusk" behandlat frågan med adjungerade professurer och avslutar artikeln på följande sätt:

"Spelar detta någon roll i Sverige? Många forskare tycks tro att frågan i huvudsak är en amerikansk företeelse. Det är inte troligt att detta är korrekt.

Det är t ex anmärkningsvärt att forskare anställda av läkemedels- eller livsmedelsindustrin, som är adjungerade professorer vid något universitet, eller på annat sätt har arbetsplats vid universitetsinstitution eller sjukhus, anger den senare adressen när de publicerar sig. Detta gör de även när det är fråga om utprövning eller användning av produkter från det företag där de är anställda.

Om detta skall kallas bedrägligt förfarande och falla under rubriken misconduct in science kan naturligtvis diskuteras. Men varför inte redogöra för förhållanden som bevisligen föreligger?"

Ett förhållande som bevisligen föreligger enligt min mening är att Vessby och Bruce enligt forskningsbasen Medline är gamla forskningskollegor:

1: Ljunghall S, Bruce A, Vessby B.Related Articles

[How much calcium do we need in our diet?]

Lakartidningen. 1991 Jan 16;88(3):103-4. Swedish. No abstract available.

PMID: 1999964 [PubMed - indexed for MEDLINE]

2: Lithell H, Bruce A, Gustafsson IB, Hoglund NJ, Karlstrom B, Ljunghall K, Sjolin K, Werner I, Vessby B.Related Articles

Changes in lipoprotein metabolism during a supplemented fast and an ensuing vegetarian diet period.

Ups J Med Sci. 1985;90(1):73-83.

PMID: 4002443 [PubMed - indexed for MEDLINE]

3: Lithell H, Vessby B, Hellsing K, Ljunghall K, Hoglund NJ, Werner I, Bruce A. Related Articles

Changes in metabolism during a fasting period and a subsequent vegetarian diet with particular reference to glucose metabolism.

Ups J Med Sci. 1983;88(2):109-19.

PMID: 6359625 [PubMed - indexed for MEDLINE]

4: Lithell H, Bruce A, Gustafsson IB, Hoglund NJ, Karlstrom B, Ljunghall K, Sjolin K, Venge P, Werner I, Vessby B. Related Articles

A fasting and vegetarian diet treatment trial on chronic inflammatory disorders.

Acta Derm Venereol. 1983;63(5):397-403.

PMID: 6197838 [PubMed - indexed for MEDLINE]

=====

Lars Werkö har skrivit en viktig artikel om detta ämne i Svenska Dagbladet:

SvD 7/5 2002

Etiken på köpet när forskning saluförs

Allt oftare visar sig faran med att låta forskning styras av kommersiella intressen. Kanada skakades nyligen av ett fall där universitet och sjukhusledning försökte tysta ner viktiga medicinska rön för att rädda en utlovad sponsring.

Av Lars Werkö

I New England Journal of Medicine frågade en ledarskribent nyligen "Är akademisk medicin till salu?" Och i den engelska tidskriften Lancet påpekar en framstående klinisk forskare svårigheterna för akademier och industrin att dela sängplats. I Läkartidningen talar två ledande akademiker om att näringslivet och egna bolag är räddningen när staten sviker. En tysk DNA-forskare påpekar vidare att i dag forskar man inte längre för att få ny kunskap, utan för att kunna tjäna pengar på patent. Å andra sidan tycks många företrädare för de medicinska fakulteterna inte bara ta utvecklingen med jämnmod; de ser möjligheter i kommersialiseringen av forskningen. Duke University har inrättat bolag för forskning, liksom Karolinska Institutet. Ledare för flera svenska universitet är positiva till samarbetet med utomstående företag och till egna försök att kommersialisera verksamheten. Om detta beror på att de tror sig vara starka nog att styra samarbetet eller bara på att det är så nytt att man inte har mycket erfarenhet är svårt att uttala sig om. Att det inte är riskfritt finns det många som kan vittna om.

I den våg av entusiasm för samarbete mellan universitet och företag inom läkemedelsindustrin som för närvarande dominerar både utbildningsdepartementet och företrädare för universitet och högskolor finns det all anledning att tänka på eventuella negativa effekter av sådant samarbete. Detta i synnerhet som många forskare blivit misshandlade både av sin industriella samarbetspartner och av sina överordnade, de som egentligen skulle ha bevakat den akademiska friheten i konflikten med kommersiella sponsorer. Ett särskilt flagrant fall börjar nu efter fem års kontroverser och utredande nå sitt slut. Det gäller ett väldokumenterat fall där

universitet och sjukhusledning ställde sig på ett företags sida i sin omsorg om att rädda de många miljoner dollar som företaget lovat universitetet. Detta skedde i Toronto i Kanada, ett land som i fråga om universitet, sjukvårdsorganisation och syn på det allmännas engagemang har mycket gemensamt med Sverige. Det gäller en framstående forskare på blodsjukdomarnas område, Nancy Olivieri, som nu efter fem års svårigheter blivit rentvådd samtidigt som företag, hennes arbetsgivare och några kollegor fått stå där med skammen. Report of the Committee of Inquiry on the Case Involving Dr Nancy Olivieri, the Hospital for Sick Children, the University of Toronto, and Apotex Inc, en volym på över 500 sidor, har just publicerats.

För var och en som tror på universitetens frihet är detta deprimerande läsning. Det sätt på vilket ledningen för både universitet och undervisningssjukhus behandlat en av sina forskare, när hon försökt följa etiska principer i en kontrovers med ett läkemedelsföretag, borde sända ut varningssignaler till alla som förespråkar ökat samarbete mellan akademier och kommersiella företag. För att inte tala om de exempel på nedrigheter och förtal som akademisk konkurrens kan leda till. Vad handlar det då om? Hela historien bottenar i en situation som möjliggjorde för enskilda forskare att skriva samarbetskontrakt som skyddade företagets - men varken det allmännas, försökspatienters eller forskarens - intressen. När forskaren upptäckte för företaget negativa egenskaper hos dess produkt förbjöds hon att föra detta vidare till patienter, allmänheten eller vetenskapssamhället. Hon fick själv ta den konflikt som uppstod när företaget ville hindra hennes publikation, medan universitet och sjukhus avskedade henne i ett försök att blidka företaget, som utlovat donationer om 30 miljoner dollar till universitetet. Nancy Olivieri är specialist på ärftliga blodsjukdomar, och åtog sig i början av 1990-talet att studera en ny medicin, deferiprone, som i preliminära försök visat sig effektivt för att avlägsna överflödigt järn ur levern vid speciella sjukdomstillstånd. En av hennes medarbetare, Gideon Koren, förhandlade fram ett avtal med tillverkaren av medlet, Apotex Incorporated, där Koren och Olivieri åtog sig att genomföra en kontrollerad prövning av det nya medlet i en utvald grupp patienter vid barnsjukhuset Hospital for Sick Children (HSC), knutet till University of Toronto. För att kunna genomföra undersökningen fick Olivieri dessutom stöd från det kanadensiska forskningsrådet (MRC).

Avtalet med Apotex innehöll en paragraf som gav företaget rätt att kontrollera information om prövningsresultaten under ett år efter avslutad undersökning samt rätt att avbryta den när man så önskade. En ytterligare långtidsstudie ingick i samma kontrakt, och från 1993 till 1996 pågick de två undersökningarna i gott samarbete mellan forskarna och företaget. Tidigt 1996 konstaterade emellertid Nancy Olivieri att det nya medlet efter en viss tid orsakade vissa biverkningar. Detta ville hon meddela de patienter som tog medlet, vilket Apotex satte sig emot. Den etiska kommittén vid HSC stödde Olivieri och ansåg att hon skulle informera patienterna. I denna situation avslutade Apotex samarbetet, avbröt undersökningarna och informerade Olivieri att hon riskerade att bli stämd inför domstol om hon meddelade patienter eller någon annan om den risk hon upptäckt. Olivieri ansåg att de därmed hindrade hennes akademiska frihet och skyldighet att offentliggöra väsentliga fynd, och vidhöll sin rätt att informera patienter och vetenskapssamhället.

Situationen komplicerades av att Apotex och University of Toronto sedan början av 1990-talet fört diskussioner om en större donation från företaget för att bygga ett nytt biomedicinskt forskningscentrum vid HSC. Dessa diskussioner hade nått till en preliminär överenskommelse, men vidare förhandlingar uppsköts när kontroversen med Olivieri blev känd. Arnold Aberman, dekanus vid medicinska fakulteten, uppträdde som medlare mellan

Olivieri och företaget, bland annat rörande fortsatt medicinering för de patienter som ansågs ha nytta av medicinen, trots att den vetenskapliga studien avbrutits av Apotex. I denna medling var företaget villigt att ge fortsatt stöd till Koren, i synnerhet som denne ställt sig på företagets sida i dispyten med Olivieri. Koren utnyttjade vidare data från de gemensamma studierna i publikationer där han uppgav att medlet var utan risker. I dessa nämndes varken Olivieris iakttagelser eller att studierna varit stödda av Apotex. Företaget använde sedan Korens publikationer som stöd för sina aktioner mot Olivieri. I sitt fortsatta arbete fann Olivieri ytterligare en allvarlig biverkan av medlet, nämligen att det kunde orsaka skrumplever. Detta meddelade hon sina patienter och registreringsmyndigheten trots förnyade varningar från företaget om juridiska åtgärder. Olivieri försökte då få hjälp från såväl universitetets som sjukhusets ledning. Frånsett till intet förpliktande uttalanden från dessa avstod de dock från att hjälpa Olivieri i hennes nu rättsliga dispyt med Apotex. I stället ryckte Olivieris försäkringsbolag Canadian Medical Protective Association (CMPA) in. De betydande resurser som CMPA använde för att skydda Olivieri i rättstvisten med Apotex visar det mycket stora principiella intresse som fallet nu hade fått.

Trots att både universitet och sjukhusledning har ansvar att bevaka den akademiska friheten, för att inte tala om de etiska aspekterna i förhållande till patienterna, blev det alltså ett privat försäkringsföretag som fick hjälpa Olivieri att fullfölja sitt etiska förhållningssätt. Redan tidigt utfärdade ledningen för HSC ett meddelande som ensidigt anklagade Olivieri för dålig forskning (något som Apotex påstått). HSC tillsatte därpå ensidigt en utredning ledd av en forskare från Manitoba, Arnold Naimark. Till denne framförde Koren och O'Brodivich, chefen för pediatrik vid HSC, felaktiga påståenden rörande Olivieri och hennes forskning. Även den nytillsatte ordföranden för den etiska kommittén lämnade felaktiga uppgifter rörande vad som förevarit. Naimarks utredning uttalade sig negativt om Olivieri utan att höra henne. Samtidigt som dessa svårigheter uppträdde i Olivieris forskning ändrades förutsättningarna för behandlingen av ovanliga blodsjukdomar i Kanada. Medan dessa tidigare hade centraliserats till Toronto med den sakkunskap som fanns där i ett särskilt program med Olivieri som ledare, uppkom frågan om att decentralisera behandlingen till andra sjukhus. Detta motsatte sig Olivieri med motiveringen att det behövdes specialkunskaper för att sköta dessa ofta komplicerade fall, en motivering som stöddes både av kanadensiska och amerikanska forskare samt av patientorganisationen för dessa sjukdomar.

Administratörerna vid HSC kom i dessa sammanhang att betrakta Olivieri som "krävande och trotsig", medan hon i sin tur upplevde några av dem som "oresonliga". Diskussionen om resurser slutade abrupt när Olivieri avskedades från sin ställning som ledare för programmet för blodsjukdomar vid HSC 1999 utan möjligheter för henne att protestera. Samtidigt som hon avskedades förbjöds hon och hennes medarbetare att diskutera detta offentligt. Detta ledde till protester från hennes advokat, internationella forskare, den kanadensiska fackföreningen för akademiska lärare, fakultetsföreningen i Toronto och universitetets högsta ledning, vars president, Robert Prichard, nu ingrep. Han förhandlade fram en förändring av beslutet som återinsatte Olivieri i hennes tidigare befattning och betonade rätten till akademisk frihet för forskare som arbetade vid barnsjukhuset. Trots detta har många praktiska problem kvarstått för Olivieri när hon försökt att utnyttja sina rättigheter. Så småningom blev kontroversen allmänt känd, och när både forskare och akademiska institutioner i andra länder uttryckte sina bekymmer över det sätt som Olivieri behandlades på av sina överordnade tillsattes en "independent inquiry", som nu alltså har avgivit sitt utlåtande. Under hela 1998 fortsatte olika aktioner mot Olivieri från sjukhusledningens sida, och många nya anklagelser behandlades utan att hon fick tillfälle att ta del av dessa och yttra sig över dem. Koren och O'Brodivich

fortsatte med falska anklagelser, vilka sjukhusets Medical Advisory Committee accepterade utan att kontrollera deras sanningshalt. Så småningom blev det uppenbart att det var Koren som skrivit de anonyma breven till medierna, och att han avgett falska vittnesmål mot Olivieri i många sammanhang.

Detta ledde till att cheferna för både sjukhus och universitet gav Koren en officiell varning för "gross misconduct". Trots detta användes fortfarande Korens uttalanden mot Olivieri som bevis mot henne när administrationen för HSC tog ställning till hennes anställning. Apotex och universitetet återupptog så småningom 1999 diskussionerna rörande donationen till det biomedicinska centrumet. Klimatet var dock kyligt, och någon sådan donation kom aldrig till stånd, även om företaget gav en mindre gåva till universitetet. De oberoende utredarna har granskat ett stort antal dokument och sammanfattat sina fynd.

Av större intresse är kanske ändå de råd som de anser sig kunna ge myndigheter, universitet och sjukhusledning om hur samarbete med företag skall ske för att undvika så uppslitande konflikter som i detta fall. De finner sålunda att Apotex inte borde ha hindrat Olivieri att publicera sina fynd; att HSC och University of Toronto från början borde ha stött Olivieri i hennes kontrovers med Apotex; att HSC inte gav Olivieri möjlighet att försvara sig; att Korens uppträdande som vittne var helt oacceptabelt, vilket borde ha orsakat honom reprimander långt tidigare än vad som skedde; samt att HSC:s negativa uttalanden om Olivieri helt saknar grund. Detta fall är inte unikt för Kanada eller Toronto utan skulle kunna inträffa på alla ställen där universitet och sjukhus inte har bevakat sina egna och sina anställdas rättigheter mot ett kommersiellt företag: "Man måste vidta mått och steg för att förhindra att det allmänna bästa kränks genom oacceptabla tillvägagångssätt vid kliniska experiment." Att dra lärdomar av detta fall är så mycket viktigare som den nuvarande trenden tycks vara att universiteten själva inrättar företag med kommersiella intressen. Hur skall universiteten kunna slå vakt om akademisk frihet, det allmännas intresse, patienternas säkerhet och etiska principer om man själv samtidigt skall bevaka sina kommersiella intressen? Att säga "Det kan inte hända här" är att slå dövörat till och bädda för kommande problem.

(Lars Werkö har varit professor i medicin vid Göteborgs universitet, forskningschef och vice koncernchef vid AB Astra och styrelseordförande för Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU).

Min (Gunnar Lindgren) fråga:

Har margarinindustrins politik att ha experter, dietister m fl på sin lönelista påverkat synen på och konsumtionen av margarin i Sverige - som är en av de högsta i Europa?